

ATATÜRK'ün YAŞAMI'ndan:

ÇANAKKALE ve MUSTAFA KEMAL

E. Tuğg. FAHRİ ÇELİKER

Birinci Dünya Harbi başladığında (1 Ağustos 1914) Atatürk, askeri ateşe olarak Sofya'da bulunuyordu.

Türkiye'de bir Alman Askerî Heyeti'nin bulunması, bu heyete mensup Alman subaylarına Türk Ordusunda fiili komuta yetkisinin tanınmış olması ve nihayet Akdeniz'de iki Alman harp gemisinin (Goeben ve Breslau) harbin başlamasından 10 gün sonra İngiliz harp gemilerinin takibinden kaçarak Çanakkale Boğazı'na girmelerine müsaade edilmesi, bu gemilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından satın alındığının ilanı ve Alman Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Souchon (Soşon)'un Türk Donanması Komutanlığına atanması Türkiye'nin Almanların yanında harbe girme eğiliminde olduğunun açık delilleriydi.

Türkiye, gerçi 2 Ağustos 1914'te seferberlikle beraber silâhlı tarafsızlığını ilân etmişti, ama bu tarafsızlığını uzun süre koruyup koruyamayacağı kuşkuluydu. Yönetimin üst düzeyindeki görevlilerin bir bölümü ve yüksek rütbeli subayların çoğu, harbe girmeme, tarafsız kalma yanlısı idiler; hiç olmaz ise harbe mümkün olduğu kadar geç girilmesini savunuyorlardı.

Atatürk de aynı fikirdeydi. Sofya'dan daha Ağustos ayında Dr. Tevfik Rüşti (Aras)'ye yazdığı bir mektupta "Bu harp çok uzun sürecektir, ona girmekte geç kalınmaz, bundan korkup acele etmeyelim. Fransız ordusunun yığınağı daha güneydedir. Fransızlar durumlarını düzeltebilirler." diyordu.¹

Almanlar, Marn Meydan Muharebesini (6-9 Eylül 1914) kaybedince; zaten harbin ilk gününden beri açıkça belli olan Türkiye'yi, bir an önce harbe sokma gayret ve baskılarını artırdılar, nihayet Karadeniz olayı² ile 29 Ekim 1914'te Türkiye'yi harbe sürüklediler.

Türkiye harbe girince Atatürk, derhal memlekete dönmek, orduda fiili görev almak istedi. Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya başvurdu. Enver Paşa'nın

¹ Bayur, Hikmet. Atatürk, Hayatı ve Eseri, s. 66. Güven Basımevi, Ankara, 1963

² Alman Amirali Souchon'un iki Alman, dokuz Türk harp gemisiyle Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını bombardıman etmesi.

cevabı: “Sizin için orduda her zaman bir görev vardır. Ancak Sofya ataşemiliterliğini daha önemli gördüğümüzden sizi orada bırakıyoruz” oldu. Tabii Atatürk bu cevaba çok üzüldü; O’nun karakterinde bir askerın, ordusu savaşırken yurt dışında kalması mümkün değildi. Ancak Harbiye Nazırı Enver Paşa, Atatürk’ün Sofya’da kalmasını istiyordu. Nitekim 26 Kasım 1914’te kendisi “Sofya Askerî Ateşesi Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Bey’in 1 nci Tümen Komutanlığına tayinini” teklif etmiş ve 29 Kasım’da Padişah Buyruğu ile Yarbay Mustafa Kemal Bey 1 nci Tümen komutanlığına atanmışken 1 Aralık 1914 tarihli yazısıyla bu tayini iptal ettirmiş ve 1 nci Tümen Komutanlığına Kurmay Yarbay Cafer Tayyar Bey’i tayin ettirmişti.³

Enver Paşa’nın Atatürk’ü ısrarla Sofya’da bırakmak istemesi, bazı yazarların, örneğin Sayın Prof. Hikmet Bayur’un düşündüğü gibi Mustafa Kemal’i kıskanan, çekemeyen Enver’in harbin çok kısa sürede biteceğini sanarak Mustafa Kemal’e bir onur payı ayırmak istemediği şeklinde⁴ yorumlanabilir. Ancak Mustafa Kemal’e verilen görevler, O’nun gönderdiği raporlar,⁵ özellikle Almanya ile irtibat ve muvasala bakımından Bulgaristan’ın harbe girmesinin Türkiye için taşıdığı önem, Atatürk’e Bulgar dış politikasının Osmanlı dış politikasına paralel hale getirilmesine yardımcı olması görevinin de verilmiş olması dikkate alınırsa Mustafa Kemal’in Sofya’da bırakılmak istenmesinin sadece Enver’in kıskançlığından kaynaklanmadığı kabul edilebilir.

Bununla beraber Atatürk, Enver Paşa’nın Sofya Ateşeliğinin öneminden söz eden yazısına şu cevabı verdi:

“Vatanın müdafaasına ait fiili vazifelerden daha mühim ve mübeccel (yüce) bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephelelerinde ateş hatlarında bulunurken ben Sofya’da ataşemiliterlik yapamam. Eğer birinci sınıf zabıt olmak liyakatından mahrumsam, kanaatiniz bu ise, lütfen açık söyleyiniz.”⁶

Bu yazısına da cevap alamayan Atatürk, eşyasını toplayıp İstanbul’a gitmeye karar verdi. Tam hareket edeceği sırada İsmail Hakkı imzasıyla bir telgraf aldı. Bu telgrafta “19 ncu Tümen Komutanlığına atandınız, hemen hareket ediniz” deniyordu. Bu telgrafi imzalayan Harbiye Nezareti

³ Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara-1982.

⁴ Bayur, Hikmet, a.g.e.; s. 68.

⁵ Atase Bşk. hğı Arşivi Klasör 1650, Dosya 27, Klasör 1660, Dosya 27.

⁶ Türkün Altın Kitabı, Gazi’nin Hayatı, İstanbul, 1928.

Müsteşarlığına vekâlet etmekte olan ve “topal” lâkabıyla anılan Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa idi.

O sırada Enver Paşa henüz İstanbul’a dönmüş değildi. Bilindiği gibi 3 ncü Ordu (9 ncü 10 ncü 11 nci Kolordular) ile Sarıkamış yönünde büyük bir kuşatma harekâtı düzenleyen Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa, 6 Aralık 1914’de İstanbul’dan hareket ederek 12 Aralık’ta Erzurum’a varmış, 3 ncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa’nın kış mevsiminde bu yörede böyle bir hareketin yapılmasının doğru olmayacağını, bu taarruzun sorumluluğunu yüklenemeyeceğini söylemesi üzerine 3 ncü Ordu’nun emir ve komutasını kendi üstlenerek 22 Aralıkta (9 kânunuevvel 330) harekâtı başlatır. Yine bilindiği gibi bu harekât büyük bir yenilgi, bir facia ile sonuçlanır. Şiddetli kar, tipi ve soğuk yüzünden 3 ncü Ordu 90.000 (şehit, yaralı, kayıp, esir) zayıat vererek tamamen elden çıkar. 10.000 kişi kadar bir kuvvet Erzurum’a çekilir. 8 Ocak 1914 günü artık her şeyin bittiğini anlayan Enver, İstanbul’a dönmeye karar verir. 3 ncü Ordu Komutanlığına Hafız Hakkı Paşa’yı tayin ederek ve Orduya bir veda mesajı yayımlayarak 11 Ocak 1914’te kara yoluyla İstanbul’a gitmek üzere Erzurum’dan ayrılır.

Atatürk, 19 ncü Tümen Komutanlığına tayin edildiğini bildiren teli aldığı zaman Enver Paşa henüz yoldadır. Nitekim belgeler⁷ Kurmay Yarbay Mustafa Kemal’in 3 ncü Kolordu’da yeniden kurulan 19 ncü Tümen Komutanlığına atanmasına ait inhanın Harbiye Nazırı Vekili Talat imzasıyla 18 Ocak 1915’te yapıldığını, Padişah buyruğunun 20 Ocak 1915’te çıktığını gösteriyor.

19 ncü Tümen Komutanlığına atandığını bildiren teli alan Atatürk, zaten yola çıkmak üzere hazırlanmış olduğundan birkaç gün sonra İstanbul’a gelir. İstanbul’a geldikten sonra karşılaştığı durumu anılarında şöyle anlatıyor:

“Sofya’dan İstanbul’a geldiğim zaman Enver Paşa da Sarıkamış’tan avdet etmiş (geri dönmüş) bulunuyordu; evvelâ kendisini ziyaret için makamına gittim. Haber gönderdim, gelecek cevaba kapıda intizar ediyordum (cevabı kapıda bekliyordum); bu aralık muamalat-ı zatiye (personel işleri) müdürü Osman Şevket Bey’i elindeki dosyasıyla orada gördüm; kendisine sordum:

— Beni 19 ncü denilen fırkaya (tümene) tayin eden Harbiye Nazırı Vekili İsmail Hakkı Paşa mıdır?

Osman Şevket Bey pek ciddî ve biraz mahrem (gizli) bir lisanla (dille):

⁷ Atatürk ile ilgili Arşiv Belgeleri, s. 7.

— Hayır, dedi. Doğrudan doğruya Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretleridir; Erzurum'dan telgrafla emir buyurdular; emin olunuz Beyefendi...

Bir an sonra Enver Paşa ile karşı karşıya bulunuyorduk. Enver biraz zayıf düşmüş, rengi solmuş bir haldeydi. Söze ben başladım:

— Biraz yoruldu, dedim.

— Yok, o kadar değil, dedi.

— Ne oldu?

— Çarpıştık, o kadar...

— Şimdiki vaziyet nedir?

— Çok iyidir, cevabını verdi.

Ben daha fazla Enver Paşa'yı üzmemek istemedim. Mükâlemeyi (konuşmayı) kendi vazifeme intikal ettirdim:

— Teşekkür ederim, beni numarası ondokuz olan bir fırkaya kumandan tayin buyurmuşsunuz. Bu fırka nerededir, hangi kolordu ve ordunun emrinde bulunuyor?

Cevap verdi:

— Ha evet! Belki bunun için Erkân-ı Harbiye (Genelkurmay) ile görüşmeniz daha kati (kesin) malûmat (bilgi) ahırsınız.

Enver'i çok meşgul ve yorgun görüyordum; sözü uzatmadım:

— Pek iyi, o halde sizi fazla rahatsız etmeyeyim, Erkân-ı Harbiye ile görüşürüm, dedim.

Başkumandanlık Erkânı Harbiyesine müracaat ettim, icap eden rüesaya (başkanlara) kendimi şu yolda takdim ediyordum:

— 19 ncu Fırka Kumandanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Kemal!

Kendilerine kendimi takdim ettiğim her zat hayretle yüzüme bakıyor, benim kim olduğumu anlamakta müşkülât (güçlük) çekiyordu. Nihayet Başkomutanlık Erkân-ı Harbiyesinde böyle bir fırkanın mevcudiyetinden haberdar olan bulunmadı. Şimdi hale bakınız, ne garip mevkideyim; kemali ciddiyetle herkese 19 ncu Fırka Kumandanı olduğumu söylüyorum; halbuki böyle bir fırkanın mevcudiyetinden kimsenin haberi yok, adeta sahtekâr vaziyetinde idim..."

Bizzat Atatürk'ün anlattığı bu durum, daha harbin ilk aylarında Başkomutanlık Genelkurmayının içine düştüğü kargaşayı ve Mustafa Kemal'in nerede olduğu bile bilinmeyen ikinci, hatta üçüncü kategoriden bir birliğe komutan olarak atanmış olduğunu göstermesi bakımından

ilginçtir. Ama nereden bileceklerdi ki, o ikinci, üçüncü kategoriden sayılan 19 ncü Tümen 2-3 ay sonra Atatürk'ün yüksek sevk ve idaresi altında Çanakkale Muharebelerinin talihini, Birinci Dünya Harbi'nin akışını değiştirecektir.

Atatürk, Sofya dönüşü İstanbul'da bulunduğu sırada Birinci Dünya Harbi hakkındaki düşüncelerini arkadaşlarına ve büyüklerine söylemekten çekinmiyordu. Anılarında: "Ben Harbi Umuminin müttefiklerimiz için iyi netice vereceğine itimat etmiyordum. Fakat emr-i vakiden sonra bulunduğum cepheelerde harbi muvaffakiyete isal etmeye (başarıya ulaştırmaya) çalıştım" der.⁸

Atatürk'ün, Genelkurmay'da üst düzeyde yeri olan bir dostuyla daha önce yapmış olduğu söyleşi de çok ilginçtir. Anılarında bu konuşmayı şöyle anlatır:

"Ben ordunun bilâ-kayıt ve şart (kayıtsız, şartsız) bütün esrarı (sırları) ile Alman Heyet-i Askeriyesine tevdi ve teslim edilmesinden çok müteessirdim. Daha karar verilmezden evvel tesadüfen bu vakaya muttali olduğum vakit (bu olayı öğrendiğim zaman) sesimin erişebileceği makamata kadar itirazatta bulunmayı vazife addetmişim. İtirazlarıma hiç kimse cevap vermedi, cevap vermeye lüzum dahi görmedi.

Yalnız bilmünasebe bu zemin üzerinde müdavele-i efkâr ettiğim (yeri geldiği için bu konuda fikir alış-verişinde bulunduğum) dostlarımdan biri ki o zaman Erkânı Harbiye-i Umumiye'de en yüksek makamlardan birini işgal ediyordu, bana güya son derece samimi davranarak dedi ki:

— Arkadaş bizim tecrübemiz senden çoktur; vakıa seni hissiyat ve hayalata sevk eden şey, memleket ve milletine aşkıdır, ama düşünmüyorsun ki, bu memleket ve halk senin harareti aşkına zannettiğin kadar layık mıdır? Bizim başımızda pek büyük adamlar var: Sen henüz onlarla konuşmamış, onların tecrübe dide (gün görmüş) nazarlarına nazarlarını tevcih etmemiş ve memleketin her tarafındaki muvaffakiyetlerinin esrarını anlayamamışsın. Eğer bir defa kendileriyle görüşsen, aynı fikirleri kabul etmekte bizden daha ileri gideceğine şüphe yoktur.

Kimlerden bahsedilmek istendiğini pekâlâ anlamıştım; fakat teyit ettirmeye lüzum görmedim. Büyük bir hata içinde bulduklarını söylemekle iktifa ettim (yetindim). Muhatabım, ki Harb-i Umumide vefat etmiştir, o zaman kendini yüksek hayalatin faili gibi tasavvur etmekten mütevellit (doğan) bir heyecan içindeydi, diyordu ki:

⁸ Atay, Falih Rıfki. Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Hisar Matbaası, 1955, s. 7.

— Kemal, Kemal bizi rahat bırak, sonra vicdanen mesul olursun; biz öyle şeyler yapacağız ki, neticesinden sen de memnun olacaksın, dünya da hayrette kalacaktır.”⁹

Bu konuşma, Atatürk’ün Sofya’da bulunduğu ve Sofya’dan döndüğü günlerde başkentteki atmosferi göstermesi bakımından ilginçtir. Enver-Talat-Cemal üçlüsü ülkenin geleceğine egemendir. Kendilerini ilahlaştırmış kişileri etraflarına toplamış, yüksek makamlara getirmişlerdir. Atatürk her ne kadar “itimat” etmiyorsa da onlar, harbin Almanların zaferiyle biteceğinden zerre kadar kuşku duymamaktadırlar; bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceğini Almanya’nın zaferine bağlamakta, bu amaçla Türk Ordusunu Alman subaylarının eliyle Almanya’nın emellerine göre kullanmakta hiçbir sakınca görmemekte, aksine bu tutumdan büyük yararlar ummaktadırlar.

Atatürk, işte böyle bir ortamda 2 Şubat 1915 günü Tekirdağ’a geldi. 19 ncu Tümenin emir ve komutasını üstlendi. 19 ncu Tümen, 57 nci Piyade Alayı ile iki depo alayından kurulmuştu. Fakat bir müddet sonra bu depo alayları geri alındı.

Atatürk, Tekirdağ’a gelişini, 19 ncu Tümeni teslim alışı ve Gelibolu Yarımadası’nda cereyan eden olayları Arıburnu Muharebeleri Raporu’nda şöyle anlatır:

“Sofya’da ataşemiliter iken Tekirdağ’da derdest-i teşkil bulunan (kurulmakta olan) 19 ncu Fırka Komutanlığına celbolundum (çağrıldım). Henüz firkanın matlup veçhile (istenilen şekilde) teşkiline zaman kalmadan İtilâf Devletlerinin Çanakkale Boğazı aleyhine tehditkâr bir vaziyet almaları üzerine firkanın yalnız 57 nci alayı ile Maydos (Eceabat)’a hareket emrini aldım (25 Şubat 1915).”

İngiliz Donanması, iki Alman harp gemisinin (Goeben ve Breslau) Çanakkale Boğazı’na sığınmasından (10 Ağustos 1914) iki gün sonra (12 Ağustos) Boğaz önüne gelmiş, ama o günlerde Türkiye henüz tarafsız olduğundan Türkiye’nin Almanların yanında harbe girmesini teşvik etmemiş olmak için herhangi bir taarruzi harekette bulunmamıştı. Ancak Türkiye harbe girince Rusya’nın isteği üzerine İngiliz ve Fransız harp gemileri 2 Kasım 1914 günü Boğaz’ın girişindeki tabyalara ateş açmışlardı. Bu taarruz da bir gösteriden ileri gitmemişti. Şubat 1915’e kadar İtilâf (Anlaşma) Devletlerinin Boğaz’a karşı hiçbir taarruzi hareketleri olmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nun Süveyş Kanalı’na karşı giriştiği harekât

⁹ a.g.e.; s. 8; Türkün Altın Kitabı, a.g.e., s. 32-33.

başarısızlıkla sonuçlanıp (3 Şubat 1915), Mısır'da bulunan İngiliz birlikleri serbest kalınca İngiliz Harp Kabinesi, Fransa ile birlikte Boğazı aşmaya, İstanbul'u işgal ederek Osmanlı İmparatorluğu'nu barışa zorlamaya karar vermişti. Hazırlanan plâna göre Boğaz evvelâ donanmayla geçilecek, nakliye gemileriyle arkadan getirilecek kuvvetlerle Boğazlar ve İstanbul işgal edilecekti.

Harbin başlangıcından bu yana geçen altı ay içinde Türk Ordusu da Çanakkale Boğazı'ndaki birliklerini, özellikle topçusunu takviye etmiş, Boğaz sularına on sıra mayın döşemişti. Topçu, methal (giriş) ve merkez bataryaları olmak üzere iki grup halinde tertiplenmiş olarak Müstahkem Mevki Komutanlığı emrinde bulunuyordu.

İtilâf Devletleri donanması, plân gereği ilk önce methal bataryalarını susturmak için 19 Şubat 1915 günü bombardımana başladı.

O tarihte Gelibolu Yarım Adası'nın batı kıyıları karargâhı Gelibolu'da bulunan 3 ncü Kolorduya bağlı 7 nci, 9 ncu tümenler ile bir jandarma taburu tarafından savunulmaktaydı. 19 Şubat bombardımanından sonra muhtemel bir çıkarmaya karşı yarım adanın güney kesimini takviye kararı almış olan 3 ncü Kolordu Komutanlığı (Komutan Esat Paşa'dır) Atatürk'ün komutasındaki 19 ncu Tümen'in Tekirdağ'dan Maydos'a intikal ettirilmesine karar vermiştir.

Atatürk, Maydos'a intikalden sonrasını anlatmaya devam ediyor:

"Maydos'ta İstanbul'dan gönderilen 72 nci ve 77 nci alaylar fırkaya ilhak edilerek fırka yeniden tesis ve teşkil edilmiştir. Zaten Maydos mıntkasında bulunan 9 ncu Fırka'nın 26 ncı ve 27 nci alayları ve bazı bataryaları dahi tahtı kumandama (komutam altına) verilerek Maydos mıntkası kumandanlığı namı altında Ece Limanı ile Seddülbahir ve Morto Limanı dahil arasındaki sahilin muhafazasına memur oldum. Aldığım talimatlara nazaran hem mevki-i müstahkem kumandanlığının ve hem de 3 ncü Kolordu kumandanlığının tahtı emrinde bulunacaktım...

İşbu mıntıkada Balkan muharebesinin son safhasında Mirliva Fahri Paşa tahtı kumandasında bulunan Kuva-yı Mürettebe namı altındaki kuvvetlerin erkâmı harbiyesi harekât şubesi müdür vazifesiyle bulunduğum sıralarda sahili ve sureti müdafaasını ariz-ü amik (enine-boyuna) tetkik etmiş idim. Bu tetkikatımdan hasıl olan kanaatime göre düşmanın ihraç teşebbüsünde, Seddülbahir ve Kabatepe civarındaki sahile aynı zamanda ihraç yapabilmesi mümkün ve buna mukabil işbu sahil aksamının düşmanın ihracına sahilde mani olacak surette müdafaası da mümkün ve lazım görülmüştür. Bu itibarla 26 ncı ve 27 nci alaylar tarafından Kabatepe ve

Seddülbahir sahil muntıklarında alınmış olan tertibatı tedafüye bizzat gezilerek ve görülerek ve serdolunan nokta-i nazara (ileri sürülen görüşe) göre tadil edilmiş (değiştirilmiş) ve her halde mezkûr (sözü geçen) sahil parçalarının herbiri için birer alay kâfi görülmüş ve 19 ncu fırka bir alayı ile Sarafim Çiftliği'nde ve akşamı mütebakisiyle (geri kalan kısımlarıyla) Maydos'ta bulundurulmuştur."

Demek ki, şubat ayının son günlerinden itibaren Atatürk, Maydos Bölgesi Komutanı olarak Ece Limanı'ndan, Seddülbahir dahil, Morto Limanı'na kadar Gelibolu Yarım Adası'nın batı kıyılarını korumakla görevlendirilmiştir; emrinde beş piyade alayı vardır.

Bu sırada düşman, Seddülbahir ve Kumkale'ye küçük ölçüde bir çıkarma yapmış ise de bu keşif ve tahrip amacıyla yapılmış bir hareketti.

18 Mart 1915'te düşman donanmasıyla Boğazı geçmeye teşebbüs etti. Bu düşman donanmasıyla kıyı topçusu arasında ve Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa (Çobanlı)'nın yönetiminde cereyan etmiş bir muharebedir. Bu muharebede düşmanın üç muharebe gemisi batmış, iki muharebe gemisiyle bir muharebe kruvazörü ağır yaralanmış, insan zayıyatı çoğu ölü olmak üzere 800'ü bulmuş, bu durum karşısında düşman donanması 18 Mart akşama doğru Boğaz'dan çekilmek zorunda kalmıştı.

Boğazı donanma ile geçemeyen düşmanın yakında Gelibolu Yarımadası'na bir çıkarma yapmasının kuvvetli bir ihtimal olduğunu düşünen Türk Başkomutanlığı, 23 Mart 1915'te Gelibolu'da 5 nci Ordunun kurulmasına karar vermiş ve 25 Martta bu ordunun komutanlığına Alman Generali Liman von Sanders'i atamıştı.

26 Mart günü Gelibolu'ya gelen Liman von Sanders, emrindeki kuvvetleri üç gruba ayırmıştı:

Birinci Grup: 5 nci ve 7 nci Tümenler, Saros Bölgesinde;

İkinci Grup: 9 ncu Tümen, Gelibolu Yarımadası'nda;

Üçüncü Grup: 3 ncü ve 11 nci Tümenler, Boğaz'ın Asya yakasında,

Süvari Tugayı: Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarını gözetlemekte,

19 ncu Tümen: Bigalı bölgesinde. Ordu ihtiyatında.

Liman von Sanders'in bu tertibatı düşmanın asıl kuvvetleriyle Saros Bölgesi'ne çıkacağını kabul etmiş olmasının sonucuydu. Halbuki Atatürk, incelemelerine göre düşmanın asıl kuvvetleriyle Kabatepe ve Seddülbahir bölgesine çıkacağı kanısına varmıştı. Olayların, Atatürk'ün stratejik değerlendirme yeteneğinin ne kadar yüksek olduğunu ortaya çıkardığını ilerde göreceğiz.

Liman von Sanders'in emri üzerine Atatürk, korumakla yükümlü olduğu bölgeyi 9 ncu Tümen Komutanı Alb. Halil Sami Bey'e teslim ederek 19 Nisan 1915'te Tümeniyle 5 nci Ordu Genel İhtiyatı olarak Bigalı'ya intikal etti.

19 ncu Tümen'in Bigalı'da Ordu ihtiyatına alınmasından altı gün sonra, 25 Nisan 1915'te düşman çıkarma birliklerinin ilk kademesi Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerine çıktı. Seddülbahir'e ilk çıkan kuvvetler 29 ncu İngiliz Tümeni ile I nci Fransız Tümeni'ne, Arıburnu'na çıkan kuvvetler Anzak (Australia New Zealand Army Corps) Kolordusu'na mensup birliklerdi. Atatürk, 25 Nisan günü sözü geçen raporunda şöyle anlatır:

“İşte o günlerden birinde, 12 Nisan (25 Nisan 1915) sabahı idi ki, Arıburnu'nda bir hadise cereyan etmekte olduğu işitilen gemi toplarının sesinden anlaşılmıştı.

Bütün firka kıtaatının harekete hazırlık derecesi tezyit edildi (artırıldı). Bir taraftan Maydos Mıntukası Kumandanlığından malûmata intizar etmekte (bilgi beklemekte) idim, diğer taraftan da ordunun emrine... Yalnız firkanın süvari bölüğüne -istihsali malûmat (bilgi elde etmek) için-Kocaçimen istikametinde hareket etmesi emrini verdim.

Bu sırada idi ki, 3 ncü Kolordu Kumandanı Esat Paşa Hazretleriyle Gelibolu'dan telefonla görüşülmüştür. Müşarüniley (sözü geçen yüksek kimse) de henüz cereyan-ı ahval (olup bitenler) hakkında vazih (açık) malûmat edinememiş olduğunu bildirmiştir. Öğleden evvel saat altıbuçukta idi, Halil Sami Bey'den vürut eden (gelen) bir raporla düşmanın Arıburnu sırtlarına çıktığı anlaşılıyor ve buna karşı benden bir taburun mezkûr (sözü geçen) düşmana karşı sevki isteniyordu. Gerek bu rapordan, gerek Maltepe'de icra ettiğim hususî tarassudat (yaptığım özel gözetlemeler) neticesinde bende hasıl olan kanaati katiye (kesin kanı), öteden beri imali fikir ettiğim (düşündüğüm) gibi, düşmanın Kabatepe civarında mühim kuvvetle karaya çıkmaya teşebbüsü, demek ki, vuku buluyordu. Binaenaleyh bu işin içinden bir taburla çıkmak mümkün olamayacağını, her halde evvelce tahmin ettiği gibi, bütün firkaıyla düşmana incizabın (yönelmenin) * gayrı kabili içtinap (çekinilmesi olanaksız) olduğunu takdir ediyordum. Artık hiçbir şeye intizar etmeyerek (hiç bir şey beklemeyerek) karargâhımın bulunduğu Bigalı Köyü'nde ikamet eden birinci piyade alayı (57 nci Alay) ile Cebel (dağ) bataryasının derhal harekete geçmek üzere

âmade (hazır) bulundurulmalarını; kumandanlarının da emir almak üzere yanına gelmelerini bildirdim...

Altı maddelik bir emir not ettirdim... Bundan başka, 3 ncü Kolordu Kumandanlığına telefonla arz edilmek üzere bir rapor yazdırdım. Vaziyeti ve vaziyetimi ve teşebbüsümü anlattım.

Bundan sonra kıtalarını yürüyüşe müheyya (hemen hazır) olarak içtima ettirmiş (toplama) olan 57 nci Alay, -meşhur bir alaydır bu, çünkü hepsi şehit olmuştur- kumandanları ve sertabip (başhekim) ve bir yaverimle bir emir zabıtım beraber olduğu halde içtima mahalline (toplanma yerine) gittim. Basit bir tertiple Bigalı Deresi boyunca giden yol üzerinde alayı bizzat yürüyüşe geçirerek Kocaçimen Tepesine tevcih ettim (yöneltim).

Yolda giderken kumandanlara olsun, sertabibe olsun şifahî, izahat-ı lâzime veriyordum (gerekli sözlü açıklamayı yapıyordum). Takip ettiğimiz dereden bizi Kocaçimen'e isal edecek (götürecek) muayyen bir yol olmadıktan başka, Kocaçimen'e varmak için atlamaya mecbur olduğumuz saha da pek ziyade fundalık, sa'bül-mürur (geçilmesi güç), kayalık derelerle malî (dolu) idi. Bir yol bulup kıtayı sevke delâlet etmesi için topçu tabur kumandanını tavgif ettim (görevlendirdim).

Bu zat kayboldu. Ondan sonra batarya kumandanını memur ettim. Bu da başını alıp Kocaçimen Tepesi'ne kadar gitmiş, delâletlerinden istifade edilemedi.

Bizzat yol bulmak ve müfrezeyi oradan sevk etmek suretiyle Kocaçimen Tepesi'ne muvasalat edildi (varıldı). Şimdi Kocaçimen Tepesi'ni tasavvur buyrun: Kocaçimen Şibicezirenin (yarımada) en yüksek tepesidir. Fakat Arıburnu noktası zaviye-i meyyite (ölü aç) içinde kaldığından buradan görülmüyor.

Orada denizde bulunan gemilerden ve zırhlılardan başka hiçbir şey görmedim. Düşmanın karaya çıkmış piyadesinin henüz oradan uzak olduğunu anladım. Efrat (erat) o müşkül araziye bilâ tevakkuf kat'etmek (hiç durmadan geçmek) yüzünden yorulmuş ve yürüyüş umku (derinliği) pek ziyade derinleşmişti. Alay ve batarya kumandanına efradı tamamen toplayıp küçük bir istirahat vermelerini söyledim. Denizden mestur (örtülü) olarak on dakika kadar tevakkuf edecekler, sonra beni takip edeceklerdi. Ben de orada bir Aptalgeçidi vardır, o Aptalgeçidi'nden Conkbayırı'na gidecektim. Yanımda yaverim, emir zabıtım ve sertabip ile oralarda tekrar bulduğumuz fırka cebel topçu tabur kumandanı olduğu halde evvelâ atlı olarak yürümeye teşebbüs ettik, fakat arazi müsait değidi. Hayvanları bıraktık, yaya olarak Conkbayırı'na vardık.

Şimdi burada tesadüf ettiğimiz sahne en enteresan bir sahnedir. Ve vakanın en mühim ânı bence budur.

Bu esnada Conkbayırı'nın cenubundaki (güneyindeki) 261 rakımlı tepeden sahilin tarassut ve teminine memuren (gözetleme ve korunması göreviyle) orada bulunan bir müfreze efradının Conkbayırı'na doğru koşmakta, kaçmakta olduğunu gördüm. Bizzat bu efradın önüne çıkararak:

- Niçin kaçıyorsunuz? dedim.
- Efendim düşman! dediler.
- Nerede?
- İşte, diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Filhakika düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemal-i serbesti ile (tamamen serbest olarak) ileriye doğru yürüyordu. Şimdi vaziyeti düşünün: Ben kuvvetlerimi bırakmışım, efrat on dakika istirahat etsin diye... Düşman da bu tepeye gelmiş... Demek ki, düşman bana benim askerlerimden daha yakın! Ve düşman, benim bulunduğum yere gelse kuvvetlerim pek fena vaziyette düşer olacaktı (düşecekti). O zaman artık bunu bilmiyorum, bir muhakeme-i mantıkiye (mantıki durum tartışması) midir, yoksa sevki tabî (içgüdü) ile midir, bilmiyorum; kaçan efrada:

- Düşmandan kaçılmaz, dedim.
- Cephanemiz kalmadı, dediler.
- Cephanemiz yoksa, süngünüz var, dedim.

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım, yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel bataryasının yetişebilen efradının marş marşla benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki emir zabıtını geriye saldırdım. Bu efrat süngü takıp yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır.

Kolun başında bulunan bölük yetişti. Bu bölüğe cephanesiz bölüğü takviye ederek ateş açmasını emrettim. Yanıma gelmiş olan 57 nci Alay 2 nci Tabur Kumandanı Yüzbaşı Atâ Efendi'ye bütün taburu ile bu bölüğü takviye ederek 261 rakımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Cebel bataryasına Suyatağında mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım. Dereye saptığından biraz geciken diğer bir tabur, kumandanı üzerinden açılarak taarruza iştirak etti. Bundan sonra idi ki, Alay kumandanına bütün alayı ile benim tevcih ettiğim istikametlerde düşmana taarruz etmesini emrettim.

57 nci Alayın taarruza başlaması öğleden evvel saat on raddelerindeydi. O esnada 9 ncu Fırkaya mensup süvari zabitanından (subaylarından)

mülâzımievvel (üsteğmen) Mehmet Salih Efendi yanıma geldi ve 27 nci Alayın Kocadere garbındaki sırtlardan Kemalyeri üzerinde düşmanla muharebeye başladığını haber verdi. O zabitle mezkûr alay kumandanına, düşmanın sol cenahına (yanına) taarruz etmekte olduğumu, 27 nci Alayın da karşısındaki düşmana taarruz etmesini, henüz Bigalı civarında bulunan 19 ncu Fırka Kısmı Küllisini (büyük kısmını) Kocadere istikametine celp edeceğimi (çağıracağımı), bu emri kendisine irsal eden (getiren) süvari mülazımı Salih Efendi'yi tekrar nezdime iade etmekle (yanıma göndermekle) beraber benimle daima irtibatı muhafaza etmesini, muharebeyi Conkbayırı'ndan idare edeceğimi emrettim, bildirdim. Bigalı'da bulunan fırka erkânı harbine (tümen kurmayına) da emir atlısıyla bir emir gönderdim. Dedim ki:

“İzzettin Bey, alay 72 Maltepe'ye tekarrüp etsin (yaklaşsın). Alay 73, Kocadere şarkına (doğusuna) tekarrüp etsin. Ve bu raporu 3 ncü Kolordu Kumandanına veriniz.”

Atatürk'ün 3 ncü Kolordu Komutanlığına sunulmak üzere 19 ncu Tümen Kurmayı Yzb. İzzettin (Çalışlar)'a gönderdiği rapor şöyledir:

“Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

Arıburnu Şimalindeki sırtlar

12 Nisan 1331 (25 Nisan 1915) saat

10.24

evvel (öğleden evvel)

Düşmanın karaya çıkmış bulunan piyadesi, Arıburnu ile Kabatepe arasında birbuçuk kilometre kadar bir cephedeki sırtları işgal etmiştir. 27 nci Alay, düşmanı şark cephesinde 800 m. işgal ediyor. Düşmanın tamamen sol cenahında 600 m. den taarruza başladım. Yalnız piyadeden ibaret olan düşmanı, bir alay tahmin ediyorum.”

Atatürk, o günkü muharebenin akışını anlatmaya devam ediyor:

“Bir saat kadar ateş muharebesinden sonra düşmanın sol cenahından 261 rakımlı tepeye kadar ilerlemiş olan kıtaat-ı ricate (geri çekilmeye) mecbur edildi.

57 nci Alay, verdiğim emir üzerine düşmanı şiddetle takip ediyordu. 27 nci Alay kumandanından emrimin alınıp alınmadığına dair bir haber gelmedi. Bununla beraber, gerek bizzat benim, gerek yanımdaki zabitlerden tarassut için ileri gönderdiklerimin netice-i tarassudumuzdan (gözetleme sonuçlarımızdan) bu alayın da taarruz etmekte ve ilerlemekte olduğunu anladım.

Öğleden önce saat 11,5'da vaziyet bence şu idi:

Düşmanın karaya çıkmış olan kuvveti sekiz taburdan fazlaydı. Şimdi bu sekiz taburluk kuvvet kendisiyle gayrı mütenasip (gücüne uygun olmayan) gayet geniş bir cephe üzerinde 261'e kadar şimalden ve Kemalyeri'nin bulunduğu sırtların garp yamaçlarına kadar şarktan ilerleyebilmişti. Fakat bu uzun cephe hattı, ziyade manialı (çok engelli) bir takım derelerle kesik bulunuyordu; bu sebeple düşman kendi cephesinin hemen her noktasında zayıf idi. Conkbayırı şimalinde (kuzeyinde) mevzi alan 19 ncu Fırka'nın seri cebel bataryası (seri ateşli dağ bataryası) Arıburnu ihraç (çıkarma) noktasını ateş altına aldığı için düşmanın henüz ihraç etmeye devam ettiği kıtaatın (birliklerin) ihracı hem müşkülâta, hem de teahhura uğradı (hem güç, hem geç oldu). 57 nci Alayın Conkbayırı ve Suyatağı hatından 261 istikametinde ve cephe ile kesif olarak düşmanın pek nazik ve mühim olan sol cenahına yüklenmesi, iki taburdan ibaret olan 27 nci Alayın da Merkeztepe istikameti umumiyesinde (genel istikametinde) geniş cephe ile düşmana atılması düşmanı ricata (geri çekilmeye) mecbur etmiştir.

Fakat bence bu tabiye vaziyetinden daha mühim olan bir âmil vardır ki, o da herkes öldürmek ve ölmek için düşmana atılmıştı.

Bu öyle âlelade bir taarruz değil, herkesin muvaffak olmak veya ölmek azmiyle harekete teşne olduğu bir taarruzdur. Hatta ben, kumandanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilâve etmişimdir:

— Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir.

Fakat akşama kadar daha çok zaman vardır. Bu sıralarda idi ki, 9 ncu Fırka Kumandanından haber getiren bir zabıt, düşmanın Kumtepe'ye kuvvet ihracına başladığını ve orada kuvvetimiz bulunmadığını, 19 ncu Fırkaca bu cihetin nazarı dikkate alınmasını, 9 ncu Fırka Kumandanının teknil kuvvetleriyle Kirte'ye gittiğini bildiriyordu.

Kumtepe, Kiledülbahir'e en yakın ve pek müessir bir noktadır. Burasını müsamaha etmek (görmemezlikten gelmek) bütün maksatları ziyaa uğratabilir (bütün amacı kaybettirebilir). Binaenaleyh derhal hatırıma gelen şey, Arıburnu'nda muharebeye iştirak eden kuvvetleri taarruza devam ettirmek ve fırka kısmı küllisiyle bizzat Kumtepe'ye yetişmek oldu. Buna dair icap eden emirler verildi. Fakat fırka kısmı küllisine mülâki olmayı tercih ettiğim (tümen büyük kısmına katılmayı yeğlediğim) için hemen hareket ettim.”

Atatürk, Maltepe'ye geldiğinde Kolordu Komutanı Esat Paşa ile karşılaşır ve Kumtepe'ye çıkarma yapıldığına dair kendisine verilen bilginin doğru olmadığını öğreniyor. Bunun üzerine bütün kuvvetiyle Arıburnu'ndaki düşmana taarruza karar veriyor ve 77 nci Alayı, 27 nci Alayın solundan düşmanın sağ yanına taarruz ettiriyor.

19 ncu Tümenin bu taarruzu karşısında düşman kıyıya kadar çekiliyor; hatta bir kısmı sandallara binerek kaçmaya bile başlıyor. Ama karanlık basınca düşman yeniden karaya asker çıkarıyor. Bütün gece sürdürdüğü çıkarmayla karadaki kuvvetlerini takviye ediyor ve ertesi günü (26 Nisan) üstün kuvvetlerle taarruza geçiyor. Fakat birliklerimizin mukavemetini kıramıyor.

Atatürk, 27 Nisan günü iki piyade alayının daha emrine verileceğini öğrenince derhal taarruza karar veriyor; 19 Mayıs 1915'e kadar sürdürdüğü taarruz ve savunma muharebeleriyle kendi kuvvetlerinden çok üstün çıkarma kuvvetlerini daracık bir bölgede kalmaya mahkûm ediyor.

Yarbay Mustafa Kemal, Çanakkale muharebelerinin ilk ayında gösterdiği üstün başarı nedeniyle 1 Haziran 1915'te albaylığa yükseltildi.

Atatürk'ün Arıburnu Komutanlığı sırasında muharebeleri nasıl yüksek bir ruh hali içinde, sarsılmaz azim ve iradeyle yönettiğini göstermesi bakımından şu emri çok ilginçtir:

“Benimle beraber burada muharebe eden bilcümle askerler katiyen (kesinlikle) bilmelidirler ki, uhdemize tevdi edilmiş (üzerimize verilmiş) namus vazifesini tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur. Hâb-u istirahat (rahat uyku) aramanın, bu istihattan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini cümlenize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımla hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk âsârı göstermeyeceklerine şüphe yoktur.”

Türk birliklerinin inatlı savunması karşısında üç aya yakın bir sürede fazla ilerleme kaydedemeyen Müttefik Komutanlığı, Limni Adası'na topladığı 50-60.000 kişilik bir kuvvetle yeni bir çıkarma yapmaya, asıl kuvvetleriyle Anafarta Limanı (Suvla Limanı) bölgesine çıkıp Tekketepe-Büyük Anafarta çizgisini ele geçirmeye ve buradan Eceabat yönünde ilerleyerek Boğaz tahkimatını düşürmeye karar verdi.

Bu plânın başarıya ulaşabilmesi için Arıburnu ve Seddülbahir bölgesinde bulunan Türk kuvvetlerinin tespit edilmesi lâzımdı. Anzak Kolordusunun kuzey kanadındaki 2 nci Avusturalya Tümeni bu maksatla Türk savunma cephesinin kuzey kesiminde bulunan 19 ncu Tümen

bölgesine 6 ve 7 Ağustos 1915 günleri taarruz etti; fakat Mustafa Kemal'in aldığı önlemler ve yaptığı inatlı savunma nedeniyle ağır kayıplar vererek Cesarettepe önünde savumaya geçmek zorunda kaldı.

Arıburnu ve Seddülbahir cephesinde şiddetli muharebeler devam ederken, 6 Ağustos 1915 akşamı saat 22.00'de 10 ncu, 11 nci İngiliz tümenleri, Büyük ve Küçük Kemikli Burunlarının güney kıyılarına çıktı. Bu tümenler 7 Ağustos 1915 günü saat 3.00'e kadar Karakol Dağı-Softa tepe 10 Rakımlı Tepe)-Lâlebaba-Tuzla Gölü güneyi hattına kadar ilerledi. Kıyıdaki Türk birliklerinin çok zayıf olmasına rağmen İngilizler bu çıkarma sırasında 1.700 kişi kaybetmişlerdi.

Çıkarmayı haber alan 5 nci Ordu Komutanı Liman von Sanders, Saros Grubu Komutanı Albay Feyzi'ye 7 nci ve 12 nci tümenleri derhal Anafartalar kesimine yanıştırmasını ve 8 Ağustos 1915 günü düşmana taarruz ederek denize dökmesini emretti. Albay Feyzi, bu iki tümeni derhal harekete geçirdi ise de yürünen yol uzun (25-40 km.) olduğundan birliklerin yorgun ve arazi keşfi yapmamış olduklarını ileri sürerek taarruzun ertesi güne bırakılmasını teklif etti. Bunun üzerine Liman von Sanders Albay Feyzi'yi görevinden aldı ve 8 Ağustos 1915 gün ve saat 21.45 işaretli emriyle askeri niteliklerini çok taktir ettiği ve her bakımdan güvendiği Albay Mustafa Kemal'i Anafartalar Grup Komutanlığına atadı. Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1915 günü saat 4.10'da Anafartalar Grup Komutanlığını ele aldı. 9 Ağustos günü yaptığı taarruzla İngiliz birliklerini kıyıya attı; ancak güney kanadında beliren tehlike üzerine 9 Ağustos akşamı 7 nci ve 12 nci tümenlerin taarruzla ele geçirdikleri en ileri hatta savunmaya geçmelerini emrederek, 8 nci Tümen Karargâhının bulunduğu Conkbayırı bölgesine gitti ve 10 Ağustos sabahı 8 nci tümeni taarruza geçirerek bu bölgedeki tehlikeli durumu da düzeltti. Böylece Anafartalar Bölgesine hâkim arazinin Türk birliklerinin elinde kalmasını sağlamış oldu. Bu durumda Akdeniz Seferi Kuvvetleri Komutanı General Hamilton, 10 Ağustos günü akşamı artık taarruza devamın bir yararı olmayacağını düşünerek İngiliz birliklerinin savunmaya geçmelerini emretmek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal, 8 nci Tümen Karargâhının bulunduğu Conkbayırı'nda geçirdiği geceyi ve ertesi gün cereyan eden olayları şöyle anlatır:

"Bütün geceyi pek rahatsız ve uykusuz geçirdim. Bir taraftan Anafartalar mıntkasından gelen raporlar ve bahusus (özellikle) yanlış fakat mühim haberler beni bizzat işgal ettiği gibi, bir taraftan da evvelki günlerin nekbetli (talihsiz) neticelerinde kıtasını, âmirini kaybetmiş ve hâlâ bulamamış bir takım kumandanların doğrudan doğruya bana müracaatı

bir dakika bile istirahat e imkân bırakmadı. Karargâhımdan bana mülaki olabilen (katılabilen) bazı zabıtleri sekizinci fırkanın iştıgal ve tertibatını anlamak üzere gönderdim. Bu zabıtlerden bilhassa erkânıharbiye yüzbaşısı Hidayet Efendi hücum istihzaratını (hazırlıklarını) tetkik için fedakârane ifayı hizmet etti.

41 nci Alay hücum anına kadar gelmedi. Yanlış yere gitmiş. Badehu (daha sonra) gelebildi. 8 nci fırka tertibatını almıştı: 23 ncü Alay, iki taburu birinci hatta harp nizamında, bir taburu da bu hattun gerisinde olmak üzere Conkbayırı'na taarruza hazırlanmıştı. 28 nci alay da aynı hizada Şahinsırta hücum tertibatını ikmal etmişti. Fecir olmak üzere idi.

Çadırımın önüne çıktım. Hücum edecek askeri görüyordum. Oradan hücumun icrasına intizar edecektim (yapılmasını bekleyecektim).

Gecenin perde-i zâlâmı (karanlık perdesi) tamamen kalkmıştı. Artık hücum ânı idi. Saatime baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağırarak ve düşman askerlerimizi görebilecekti.

Düşmanın piyade, mitralyöz ateşi başlarsa ve kara ve deniz toplarının mermileri bu sıkı nizamda duran askerimizin üzerinde bir defa patlarsa, hücumun ademi imkânına (olanaksız hale geleceğine) şüphe etmiyordum. Hemen ileri koştum. Fırka Kumandanına tesadüf ettim. O da ve her ikimizin refakatimizde bulunanlar beraber olduğu halde hücum safının önüne geçtik. Gayet seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selâm verdim ve dedim ki:

— Askerler! karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Evvelâ ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacım ile işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız!

Kumandan ve zabıtlere de işaretime askerlerin nazarı dikkatini celbetmelerini emrettim.

Ondan sonra hücum safının önünde biryere kadar gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim.

Bütün askerler, zabıtlar, artık her şeyi unutmuşlar, nazarlarını, kalplerini, verilecek işarete merkuız (dikilmiş) bulunduruyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde tabancaları, kılınçları ellerinde zabıtlarımız kırbacımın aşağı inmesiyle ahenin (demirden) bir kitle gibi şîrâne (aslanca) bir savletle (saldırıyla) ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde âsumânî bir gulguleden (gökgürültüsünü andıran bir uğultudan) başka bir şey işitilmiyordu: Allah, Allah, Allah!

Düşman silâh istimaline (kullanmaya) vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele neticesinde ilk hatta bulunan düşman kâmilen imha edildi.

Dört saat mücadeleden sonra 23 ncü ve 24 ncü alaylarımız Conkbayırı'nı kâmilen düşmandan tathir (temizledikten) ve 28 nci Alay dahi Şahinsirt'in en yüksek sırtını istirdat eyledikten (aldıktan) sonra Sarıtarla, Ağıldere üzerine garba (batıya) saldırdılar. Önüne tesadüf eden düşman kıtaatını mağlup ve münhezim ediyorlardı (yeniyor ve bozguna uğratorlardı).

28 nci Alayın bir kısmı Şahinsirt'in Boyun noktasına yerleştirilmiş olan düşman mitralyözlerinin (ağır makinalı tüfeklerinin) müessir ateşinden daha ileri gidememişti.

Conkbayırı tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra düşman karadan ve denizden tevcih ettiği seri ve kesif topçu ateşiyle Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti.

Semadan şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içine girdikten sonra patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük lağımlar açıyordu. Bütün Conkbayırı kesif dumanlar ve ateşler içinde kaldı. Herkes mütevekkilâne akıbeta muntazır duruyordu (iş Tanrıya bırakmış, sonucu bekliyordu). Etrafımız şüheda ve mecruhîn (şehit ve yaralılar) ile doldu."

İşte Conkbayırı muharebelerinin cereyan ettiği bu 10 Ağustos 1915 günü, gözetleme yerinde muharebenin gidişini izlerken Atatürk'ün göğsünün sağ tarafına bir şarapnel parçası çarpar ve cebindeki saati parçalar; vücuduna fazla girmez; yalnız derince bir kan lekesi bırakır. Atatürk, bu parçalanmış saati daha sonra o günün hatırası olmak üzere Ordu Komutanı Liman von Sanders'e verir. O da aile asalet armasını taşıyan bir saati Atatürk'e hediye eder.

Anafartalar ve Conkbayırı muharebelerinden sonra Çanakkale cephesinde önceki günlere göre bir durgunluk olur. Bu arada Başkomutan vekili Enver Paşa, Çanakkale cephesini dolaşır; diğer grupları ziyaret ettiği halde Albay Mustafa Kemal'in komuta ettiği Anafartalar Grubu'na uğramaz. Bunu bir onur konusu yapan Atatürk, Ordu Komutanı Liman Paşa'ya istifasını sunar. Bu olay, Atatürk'ün kişisel onuruna verdiği önemi göstermesi bakımından ilginçtir. Bu istifa dilekçesini alan Ordu Komutanı'nın Başkomutan Enver Paşa'ya yazdığı mektup ise Liman von Sanders'in Atatürk'e verdiği değeri göstermesi bakımından daha da ilginçtir.

Liman Paşa'nın mektubu aynen şöyledir.

Ekselans
Enver Paşa,

17.7.1331
(30 Ekim 1915)

Osmanlı İmparatorluğu Ordusu ve Donanması Başkumandan Vekili,
Zat-ı Şahanenin Yaver-i Ekremi.

Ekselansınıza, Albay Mustafa Kemal Bey'in yazılı bir dilekçe ile hizmetten ayrılmasını dilemiş olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Bu dilekçeyi destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Bey'i, vatanının bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu, çok müstesna kabiliyetli, becerikli ve cesur bir subay olarak tanıdım ve takdir ettim.

Albay Mustafa Kemal Bey, beş ay önceki ilk karaya çıkış hareketinden beri 19 ncu Tümenin başında parlak şekilde savaşmış ve İngilizlerin Anafarta kanadında son büyük çıkarma hareketleri esnasında müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmıştır; çünkü bu hususta görevlendirilmiş olan 16 ncı kolordu Komutanı, 17 nci ve 12 nci tümenlerle hücumu geçmesi için verilen mükerrer emirleri yerine getirmemiştir.

Albay Mustafa Kemal Bey, burada da görevini o kadar büyük bir cesaret ve iyi, açık bir tertibat ile ifa etti ki, kendisine -vazifem icabı olarak- takdirimi ve şükranımı tekrar tekrar ifade ettim.

Albay Mustafa Kemal Bey ayrılmak istiyor; çünkü Ekselanslarının, İmparatorluk Ordusu Başkumandan Vekili ve en yüksek üstünün güvenine sahip olmadığı kamsındadır. O, bilhassa Ekselansınızın son defa burada buldukları sırada, diğer üç grup komutanını ziyaretinizle şerefendirirken -o zaman ve halen hasta olmasına rağmen- kendisini aramamış olmanızdan bunun çıktığına inanıyor.

Ben Albay Mustafa Kemal Bey'e ziyaretin sırf zamanın darlığı yüzünden yapılamadığını ve Ekselansınızın kendisinin hizmetlerini her halde takdir ettiklerini ifade ettim.

Şimdilik ilişkide sunmadığım ayrılma dilekçesini, Ekselanslarınızın güvenini belirtmek suretiyle reddetmek lutfunda bulunmalarını rica ediyorum.

Ekselanslarınızın en derin hürmetkâr
Liman von Sanders"

Bunun üzerine Enver Paşa, Atatürk'e şu teli çeker:

“Anafartalar Grubu Kumandanı
Miralay Mustafa Kemal Bey'e
Zata mahsustur.

Rahatsızlığınızı işittim, mütessir oldum. Son defaki Çanakkale'yi ziyaretimde muhtelif mevazii (mevzileri) görmek istediğimden sizi ziyarete vakit kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen kesbi âfiyet eyler ve bugüne kadar olduğu gibi kumanda ettiğiniz kıtaatın başında muvaffakiyetle ifayı vazife eylersiniz.

Enver”

Ayrıca Liman Paşa'ya da şu teli gönderir:

“Liman Paşa Hazretlerine Mahrem; zata mahsustur.

Tahrirat-ı samilerini (yüce “yazılarımızı) aldım. Arzu-yi devletleri veçhile Mustafa Kemal Bey'e yazdım.

Enver”

Enver Paşa'nın teline Atatürk, şu cevabı verir:

“Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretlerine
Zata mahsustur.

Rahatsızlığımdan dolayı iltifat ve teveccühatı samilerine arz-ı teşekküratı mahsusa eylerim. Bendenizi an-karip (yakında) hudusu (çıkması) memul vekayi için ihzar olunan kuvvetin başında da bulundurarak zat-ı devletlerine daha büyük hidemat (hizmetler) ifasına mazhariyetle taltif buyuracağınızdan eminim.

21 Eylül 331 (4 Kasım 1915)
Anafartalar Grubu Kumandanı
Miralay
Kemal”¹⁰

Atatürk'ün “yakında çıkması beklenen olaylar” sözüyle neyi kastetmiş olduğunu bilmiyoruz. Yalnız o günlerde ilgili Türk karargâhlarında Müttefiklerin kış gelmeden Gelibolu'dan çekilecekleri kanısı hâkimdir. Çünkü yedi aydır bir ilerleme kaydedemeyen birliklerin kış aylarında taarruza devamının daha güç olacağı gibi bu birliklerin kışın kötü

¹⁰ Kâzım Orbay'ın TTK'ca satın alınan evraki.

havalarda denizden ikmalinin de çok zor olacağı düşünülmektedir. Nitekim öyle olmuş, Ocak 1916 başında Müttefikler Gelibolu Yarımadası'nı tamamen boşaltmışlardır.

İşte Atatürk o günlerde devamlı surette bir karşı taarruz yapılmasını, düşmanın elini kolunu sallayarak çekilmesine meydan verilmesini önermekte ve savunmaktadır. Fakat Ordu Komutanı düşman gemilerinin açacağı yoğun topçu ateşi altında ağır zayıat verileceğini ileri sürerek kabul etmemektedir.

Gerek bu karşı taarruz önerisinin reddi, gerekse yapılan bir emir komuta değişikliğiyle kendisinin vekâlet etmekte olduğu 16 ncı Kolordu Komutanlığına bir Alman Subayının (Albay Kaninkiser) atanması ve bu alman subayı emrinde, kolordu komutanlığı yetkisiyle de olsa, bir grup komutanı durumuna düşürülmesi Atatürk'ü çok üzmüş ve ikinci kez istifa dilekçesi vermiştir.

Mustafa Kemal'i çok takdir eden Ordu Komutanı Liman von Sanders, bu kez de araya girdi; dilekçeyi geri aldırdı ve Atatürk'ün bir ay hava değişimiyle İstanbul'a gitmesini sağladı.

Atatürk, anılarında bu ayrılış olayını, nedenlerine hiç değinmeden, kısaca:

“10 Aralık 1915'te sağlık durumum dolayısıyla Grubun emir ve komutasını 5 nci Kolordu Kumandanı Miriliva Fevzi Paşa'ya (Mareşal Fevzi Çakmak) bırakarak ayrıldım.” şeklinde ifade eder.¹¹

Atatürk'ün 19 ncu Tümen ve Anafartalar Grup Komutanı olarak Çanakkale savaşlarında kazanmış olduğu başarılar, sade Osmanlı başkentini düşman işgalinden kurtarmakla kalmamış harbin akışını değiştirmiştir. Rusya müttefikleri tarafından desteklenemediğinden Çarlık çökmüş, yerine kısa bir aradan sonra bugünkü komünist rejim kurulmuştur. Harp uzamış, dört yıl süren harpte ağır zayıat veren galip devletler de çok yorgun ve bitap duruma düşmüşlerdir. Çarlığın çökmesi, galip devletlerin yorgunluğu, güçsüzlüğü harbin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği hakkında düşündüklerini gerçekleştirmelerine engel olmuştur.

Atatürk'ün bu başarısını İngiliz Resmi Harp Tarihi şöyle dile getirmektedir:

“Liman von Sanders'in bugün Türkiye'yi idare etmekte olan ve o zaman bir tümen komutanlığında bulunan mukadderatın adamından aldığı kuvvet ve ilhamın yüksek kıymetine paha biçmek imkânsızdır.

¹¹ Türk Tarih Kurumu, Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe, s. 77.

Anzak Kolordusunun 25 Nisan'da ilk ihraç gününde hedefini zaptetmeye muvaffak olamayışının en birinci âmili bu subayın bizzat mevcudiyeti ve vaziyete hâkim olmasıdır. Müşarünileyhin (adı geçen yüksek kişinin) 9 Ağustos'ta bir an içinde şimal mıntuka komutanlığına tayin edilerek burada gösterdiği yüksek cesaretli hareketlerdir ki, 9 ncu Kolordunun ilerlemesine mani olmuş ve bunu durdurmuştur. Yirmidört saat sonra müşarünileyhin bizzat yaptığı bir keşiften sonra Conkbayırı'nda yaptığı çok parlak bir mukabil taarruz neticesinde Türkler Sarıbayır Sırtları üzerinde gayri kabili zapt bir mevziye yerleştiler. Tarihte, bir tümen komutanının üç muhtelif yerde vaziyete nüfuz ederek yalnız bir muharebenin gidişine değil, aynı zamanda bir seferin akıbetine ve belki bir milletin mukadderatına tesir yapacak vaziyet ihdas etmesine nadiren tesadüf edilir.”¹²

¹² General C.F. Aspinall-Oglander, Çeviren Dz. Yzb. M. Hulusi, Büyük Harbin Tarihi, Çanakkale Gelibolu Askerî Harekâtı, Genelkurmay Yayınları, Askerî Matbaa, 1940, Cilt II., s. 471.